FÖRDJUPNINGS-MATERIAL

En bok om vintern av Lena Sjöberg
Fördjupningsmaterial av Lena Sjöberg
Formgivning av Denise Leonéus

rabén& sjögren

INTRODUKTION

En bok om vintern är den fjärde delen om våra årstider. I bilderboksserien skildras varje årstid genom en blandning av dikter, fakta och miljöbeskrivningar. Betraktelser från bryggan, stranden, parken, klätterträdet och våtmarken återkommer genom bokserien och ger möjlighet att jämföra miljöerna och följa med i naturens skiftningar. I lärarhandledningen hittar man bakgrundsfakta och fördjupning kring varje uppslag, samt tips och förslag på hur man kan använda böckerna.

OM BOKEN

I *En bok om vintern* berättas om djuren som sover sig igenom vår kallaste årstid och om den stilla våtmarken som rymmer så mycket liv – även på vintern. Hur kan fiskarna klara sig när sjön fryser till is och vilka är det egentligen som lämnat spår i snön? Boken vill uppmuntra läsaren att titta riktigt nära på årstiden vintern, och inspirera till att upptäcka, rita, skriva och använda sin fantasi.

BOKSERIEN

Övriga böcker i bokserien är *En bok om hösten* (utkom 2025), *En bok om våren* (utkom 2025) och *En bok om sommaren* (utkom 2026). På vissa sidor kan du jämföra årstiderna med varandra, om du har övriga böcker till hands.

OM LENA SJÖBERG

Jag som skrivit *En bok om vintern* samt detta fördjupningsmaterial, heter Lena Sjöberg och är författare och illustratör till ett 30-tal böcker, de flesta för barn och unga. Jag gillar att arbeta med en boks alla delar – text, bild och form, för att göra boken så fin och läsvänlig som möjligt. I denna lärarhandledning finns fördjupningsmaterial och kreativa idéer och jag har försökt att beskriva djur och växter som är vanliga i hela Sverige. Här och där kan dock arter förekomma som enbart finns i vissa delar av landet. Jag har ingen pedagogisk bakgrund, och hoppas därför att de lärare som vill använda *En bok om vintern* i undervisningen känner friheten att arbeta med boken på sina alldeles egna sätt.

OMSLAG

På omslagets framsida syns en **domherre**, en **alkvist**, **harspår**, **vinterståndare**, en **aspkvist**, **hundspår** och **Lilla Vintern**!

TAPET

s. 2–3

Blandade **vinterståndare** (torra och vissna stjälkar samt frö- och fruktställningar från fjolårsväxter). Frön och frukter från vinterståndare äts gärna av fåglar.

DENNA BOK TILLHÖR

s. 4–5.

På s. 4, en **krans** av bland annat barrväxter och prydnadsfåglar. På s. 5 syns en frusen **trattkantarell** (som kommer från sista uppslaget i boken *En bok om hösten*.)

TIPS

Vad tycker du själv är roligt att göra på vintern? Vad brukar du leka när du är utomhus? Vad brukar du leka när du är inomhus?

I NATUREN PÅ VINTERN

s. 8–9

Lingonris

Lingonväxten har gröna blad året om och sprider sig med underjordiska rötter. Att plocka lingonris ingår inte i allemansrätten, medan det såklart är helt okej att plocka bären.

Blåbärsris

Blåbärsris täcker 17 procent av Sveriges yta och är en av våra vanligaste vilda växter. Att bryta eller klippa kvistar av blåbärsris ingår inte heller i allemansrätten (utan kräver tillstånd från den som äger marken). Blåbären kan man såklart plocka!

Ljung

Ljung växer på hedar, myrar och på kalkfattig skogsmark. Förr i tiden la man ljung i sängarna för bättre sömn och av rötterna gjorde man korgar. I kristider har ljung använts som te och för att dryga ut mjöl.

Vitmossa

Vitmossa är inte vit som man kanske kan tro, utan kan vara grön, brun, rosa, gul eller röd, beroende på art. (Det finns cirka 45 arter.) Vitmossa växer i fuktiga miljöer. Delar kan blekna och bli vita vid torka.

Eftersom torr vitmossa kan absorbera mer vatten än bomull har vitmossa använts i blöjor, madrasser och förbandsmaterial. (Vitmossor är antiseptiska.) Torv består till stor del av förmultnade rester av vitmossa.

TIPS

Allemansrätten: Prata om vad man får och inte får göra i naturen? Vad får man plocka?

Kottar

Tallkotten och *grankotten* är barrträdens fröställningar och motsvarar blomväxters blommor och blomställningar. De flesta barrträd har hankottar och honkottar. Honkottar är de vi tänker på när vi tänker på kottar. Hankottar (som är mindre och mer oansenliga) producerar pollen som färdas med vinden till honkottarnas fröämnen. Efter befruktningen utvecklas frön i honkottarna. Under vårvintern mognar fröna och släpps ut. Tomma kottar faller till marken. Många djur lever på kottfrön under vintern.

VISSTE DU ATT ...?

- Sveriges äldsta grankotte har visats sig vara 11 200 år gammal!
- En halväten kotte kan avslöja en hel del, till exempel om ekorren som gnagt på den är höger- eller vänstertassad. Möss som tuggat i sig grankottsfrön lämnar kotten i prydligare skick än vad ekorren gör. Hör mer i programmet Naturmorgon, i SR P1: https://www.sverigesradio.se/artikel/5418951

TIPS

Lek Följa kotte! Välj ut ett träd eller en sten som barnen ska ta sig runt. Dela in deltagarna i par, där varje par sätter en kotte mellan bådas pekfingrar. Transportera kotten utan att tappa den, fram och tillbaka i banan. Om kotten trillar ner på marken får man stanna och sätta tillbaka kotten innan man fortsätter. Övning ur boken *Samarbetsövningar*, SISU idrottsböcker. https://www.naturskyddsforeningen.se/inspiration-tips-och-verktyg/lek-folja-kotte/

Texten till s. 8–9 fortsätter på nästa sida i handledningen.

I NATUREN PÅ VINTERN

s. 8–9

Stensöta

Stensöta är en av våra vanligaste vintergröna växter. Roten smakar sötlakris.

Fönsterlav

Fönsterlav (som är en typ av renlav) brukar felaktigt kallas för *vitmossa*. Den har runda, bulliga former och såldes tidigare som dekoration inför jul. Fönsterlav har använts som fyllnad mellan ytter- och innerfönster för att suga upp fukt. Eftersom den växer så långsamt bör den inte plockas alls.

Varglav

Varglav (som är fridlyst i Sverige) är giftig och användes förr i lockbeten vid bland annat vargjakt.

Renlav

Renlav är spretigare och glesare i formen än fönsterlav. Renlaven är viktig som foder åt samernas renar på vintern. Även bönder har använt renlav till sina djur, särskilt när det varit ont om bete, då lavarna innehåller ämnen som djuren mår bra av. Förr användes torkad och malen renlav i parfymer och hårpuder.

TIPS

En lav består av två oganismer (en svamp och en alg) som lever ihop (i symbios). Svampen skyddar algen och algen ger svampen näring. Lavar växer extremt långsamt.

Blåslav

Blåslav är en av våra vanligaste lavar. Den växer på grenar, stammar, stenar, klippor, gärdesgårdar, hustak och till och med på gamla skrotbilar som stått länge ute i naturen.

Skägglav

Skägglav är känslig för luftföroreningar. Där det finns mycket skägglav vet man att luften är ren. Arten *långskägg* kan bli tio meter lång.

Vägglav

Vägglav blir cirka fem centimeter i diameter och växer på bark, trä, sten och klipphällar. Vägglav förekommer i hela Sverige, utom i norra Lappland. Ibland ser man den på kalkstensytterväggar, till exempel på gamla kyrkor.

Kartlav

Kartlav växer på stenar och klippor i områden där halten av luftföroreningar är låg. Varje lav består av en gul eller gulgrön platt fläck med en svart kant av fruktkroppar och sporer, som får laven att likna kartbilder (där de svarta konturerna påminner om gränser).

VISSTE DU ATT ...?

Kartlaven kan bli över 1000 år gammal.

KOLLA KNOPPARNA!

s. 10–11

Växter har ett system för att mäta ljus (fotokrom-systemet) vilket gör att knoppar bildas när träden känner av att dagarna börjar bli kortare. Ett vilo-hormon ser till att knopparna sover hela vintern och att de inte spricker upp om det plötsligt blir lite varmare. Framåt våren ersätts vilohormonet av ett hormon som väcker knopparna och som får dessa att svälla. När medeltemperaturen når fem plusgrader sätter träden igång med sin lövsprickning och efter ett par veckor slår knopparna ut. De knoppfjäll som fungerat som skydd faller av, och bladen vecklar ut sig och vänder sig mot solen. Bladens klorofyll samlar in energin från ljuset och genom fotosyntesen omvandlas koldioxid och vatten till druvsocker och syrgas.

VISSTE DU ATT ...?

Det finns knoppar som slumrar i 100 år, som till exempel ekens sidoknoppar. Om trädets huvudskott dör kan sidoknopparna plötsligt utvecklas till skott (vattskott), trots att de sovit en hundraårig sömn.

TIPS

Gå på knoppsafari! Titta på trädens grenar och se om du, med knopparnas hjälp, kan lista ut vilket slags träd de växer på.

VANTEN

s. 12–13, DIKT

TIPS

- **Ord att prata om:** trillade, mudd, hålighet
- Har du tappat bort någonting någongång? Rita en teckning, skriv en berättelse eller en dikt om vad det var som hände.
- Hur gör man när man rimmar? Måste dikter rimma? Skriv en egen dikt, med eller utan rimord.

SPÅR I SNÖN

s. 14–15

TIPS

Är det snö ute? Gå på spårjakt! Även människors fotspår räknas. Se vad du hittar, försök lista ut vem som gått var.

HAREN

s. 16–17, DIKT

Skogshare

Skogsharen byter till vit vinterpäls under hösten. Den skuttar hit och dit för att förvilla fiender som får svårt att följa i harens spår.

TIPS

- **Ord att prata om:** skaren
- Vilket djur skulle du vilja skriva en dikt om? Med rim eller utan.

TITTA, EN SPINDEL!

s. 18–19

Det finns så mycket intressant fakta om spindlar! Spindlar känner till exempel med sina fötter om något har fastnat i spindelnätet. En spindelhane som uppvaktar en spindelhona knäpper på trådarna i hennes nät.

Den i Sverige vanliga blomkrabbspindeln liknar en liten krabba. Den kan både gå i sidled och ändra färg! Den antar samma nyans som den blomma den gömmer sig på i väntan på att inget ont anande insekter ska landa för att samla nektar. Då slår den till och fångar in sitt byte. Om spindeln byter till en blomma som har en annan färg, får även spindeln lov att byta färg (vilket tar ungefär en vecka). Om man ser en vit blomkrabbspindel på en lila blomma tänker man kanske att spindeln hamnat fel, men spindelns vita färg har en ultraviolett nyans som vi människor inte kan uppfatta. Den kan bara insekter och fåglar se.

Kanske kan man tro att spindlar kommer upp ur avloppen, på grund av att de ibland hittas i handfat och badkar? Men spindlarna har oftast bara trillat ner från taket och kan sen inte ta sig upp från den halkiga emaljen.

Om man vill hjälpa en spindel som hamnat inomhus är det bra att släppa ut den, även när det är vinter. De flesta spindlar har ”antifrysvätska” i blodet och klarar minusgrader. Oftast hittar spindeln en skyddad plats utomhus, till exempel i det översta marklagret under snön där det är runt noll grader för det mesta.

I länder där sjukdomen malaria sprids, fångar spindlar myggor som annars skulle kunna smitta människor.

TIPS

Samla fakta om någonting du förknippar med vintern. Ett djur, en växt, en sak, eller någonting annat. Skriv och rita. Visa någon allt du upptäckt och lärt dig.

DU OCH JAG PÅ BRYGGAN

s. 20–21

Kaveldun

Kaveldun (på bilden vissnad) Renar vatten genom att ta upp kväve och fosfor. Hela plantan går att använda. (Rötterna är ätliga, bladen kan flätas till mattor och fröna kan användas som isolering.)

Sångsvan

Sångsvanen har gul näbb, kan ses i hela Sverige och känns igen på sitt högljudda trumpetande. 96 procent av sångsvanarna lever i par som håller ihop livet ut. Den äldsta sångsvan man känner till blev 26 år och 6 månader, enligt Naturhistoriska riksmuseet.

TIPS

- Tycker du om att äta matsäck utomhus? Vad gillar du att äta och dricka?
- Har du en särskild plats som du tycker om att gå till? Brukar du gå dit ensam eller med någon? Beskriv platsen, hur ser det ut där? Hur ser det ut runtomkring? Vad brukar du (eller ni) göra där?

BOKSERIEN

Om du har någon av de övriga böckerna i bokserien till hands kan du **jämföra bilderna**: Hur förändras livet runt bryggan under de olika årstiderna? Vad kan man göra vid sjön när det är vår/sommar/höst/vinter?

UNDER IS OCH SNÖ

s. 22–23

I Sverige är de flesta av våra däggdjur aktiva på vintern. Vissa går i dvala medan andra sover vintersömn. Med dvala menas att djurets kroppstemperatur följer den omgivande temperaturen, men utan att djuret tar skada. Vintersömn innebär att kroppstemperaturen sjunker några grader. Djuret slumrar genom vintern, men kan vakna och somna om.

Utrymmet mellan mark och snö kallas *det subnivala rummet* och uppstår när växter bryts ner och plattas till, samtidigt som snön ovanför stelnar. I detta mellanrum lever mängder av smådjur, skyddade från kyla, oväder och rovdjur. Smådjuren äter av de växtdelar och rötter som går att hitta. Små djur blir snabbare kalla än stora och därför är det subnivala rummet, där temperaturen nästan alltid är runt noll grader eller strax däröver, så viktigt för allt från skalbaggar till sorkar och fjällämlar.

Texten till s. 22–23 fortsätter på nästa sida i handledningen.

UNDER IS OCH SNÖ

s. 22–23

Snöslända

Insekter i snön? Jo, de finns ju faktiskt! Snösländor liknar myggor utan vingar, har antifrysmedel i kroppen och tål ned till sex minusgrader. Deras larver äter mossa under snön, men som vuxna letar de en partner och en plats att lägga ägg ovanpå snön. Snösländan kan hoppa 40 cm långa hopp!

Hoppstjärt

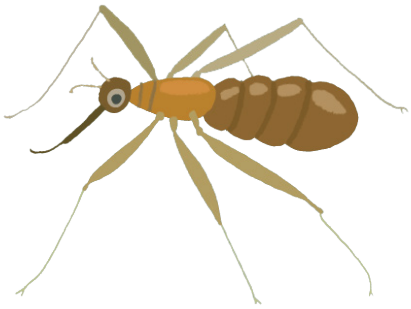
Ej med på bilden: De milimetersmå *snölopporna* är egentligen hoppstjärtar. De kryper genom iskristallerna och svärmar ibland på snön och bildar ett mörkt ”damm” ovanpå det vita. Man kan hitta 250 hoppstjärtar på en bit snö, stor som en vuxens handflata.

Ripa

Fjällripan och *dalripan* gräver ibland ner sig i snön för att sova och skydda sig från kyla. De skyfflar med fötterna och sjunker sen ner i den lösa snön där de gräver en tunnel. Även om det är 30 minusgrader utanför håller sig temperaturen i ripans tunnel kring några minusgrader. (Snön fungerar ungefär som ett isolerande dubbelfönster.) Om morgnarna flaxar riporna upp ur snön. Även vissa större djur gräver ner sig i snö när det är riktigt kallt.

Vessla

Vesslan tar sig lätt fram genom gångarna under snön. Från mellersta Sverige och norrut är pälsen helt vit på vintern.

Vinterharkrank

Vinterharkranken saknar vingar, klarar flera minusgrader och letar partner genom att vingla fram över snön i en hastighet på 50 centimeter i minuten.

Gnagare

Näbbmössen lever på insekter under snötäcket. **Möss** och **sorkar** äter frön och gnager på rötter.

Brunbjörn

Brunbjörnar i det fria sover i jordhålor eller grottor mellan oktober och april. De bäddar med ris och kvistar så att det blir mjukt och skönt. Inför vintern äter de allt de kan komma över och ökar 200 kilo i vikt. Björnen föder sina ungar under vintern.

VISSTE DU ATT ...?

En björn kan äta 184 000 blåbär (20 kilo) om dagen innan det är dags för vintersömn.

Texten till s. 22–23 fortsätter på nästa sida i handledningen.

UNDER IS OCH SNÖ

s. 22–23

Räv

Fjällräv och *rödräv* kan höra exakt var sorkar och vesslor befinner sig under snötäcket. Räven tar ett skutt rakt genom snötäcket och slår ner på sitt byte. Fjällräven är bra på att anpassa sig till ett kallt klimat. Vinterpälsen är mer än tre gånger så tjock som sommarpälsen och även under tassarna växer vinterpäls. Den tjocka svansen kan fjällräven använda som filt.

Skogsgroda

Skogsgrodan är expert på nedfrysning och tål att frysas ner och tinas upp 10–15 gånger varje vinter. När den kyls ner kan två tredjedelar av grodans kroppsvätska frysa till is och både hjärtslag och andning pausas.

Vinterboende

En **ihålig stubbe** kan bli ett viktigt vintergömställe för många djur, som till exempel **möss**, **sorkar**, **hermeliner**, **igelkottar**, **paddor**, **grodor**, **skogsödlor**, **nyckelpigor**, **tvestjärtar**, **barkborrar**, **spindlar**, **tusenfotingar** och **maskar**. Snön ovanpå stubben fungerar som ett isolerande tak, vilket gör att det är varmare inuti stubben än utanför.

Ormen, **ödlan** och **salamandern** gömmer sig på frostfritt djup. **Paddor** och **grodor** övervintrar på sjöbotten och i botten av åar. **Fiskar** rör sig ner mot större djup, där vattnet oftast inte blir kallare än fyra plusgrader.

LILLA VINTERN

s. 24–25, DIKT

TIPS

- **Ord att prata om:** skimmer
- Skriv en dikt om vintern. Eller rita hur DU tycker att Lilla Vintern ska se ut. Vad brukar Lilla Vintern göra? Skriv en berättelse eller en dikt.

KLÄTTERTRÄDET I JANUARI

s. 26–27

Lönn

I Sverige finns två naturligt förekommande arter av lönn: *skogslönn* och *naverlönn*. Lönnen kan bli 20 meter hög och 150 år gammal. Skogslönnen är det svenska ädellövträd som bäst tål kyla och frost. Skogslönnens virke används till verktyg, snickarbänkar och parkettgolv bland annat. Fioler och cellos är ofta tillverkade av lönn.

VISSTE DU ATT ...?

- Om man använder lönn i skaften till yxor och räfsor ger skaften inte blåsor i händerna som många andra träslag. Sägs det.
- Lönnens sav kan kokas till sirap eller socker.
- Kanada har ett lönnlöv på sin flagga.

Småfåglar

Många småfåglar har det tufft på vintern, då de enbart kan hitta föda under dygnets få ljusa timmar. Blir det riktigt kallt behöver fåglarna också spara energi genom att röra sig så lite som möjligt. De drar in fötterna i fjäderdräkten och sover ofta tillsammans för att få det lite varmare. Större fåglar klarar sig bättre än små.

TIPS

Leta upp ett träd i din närhet. Hur ser barken ut? Hur känns den under dina fingrar? Finns det löv eller barr på trädets grenar? Vilka olika djurarter tror du lever i trädet? Använd gärna lupp eller förstoringsglas. Lyssna efter fågelsång. Kan du uppfatta några dofter? Kan du lista ut vad det är för slags träd?

Koltrast

Koltrasten kan härma andra fåglars sång, samt olika typer av sirener och andra ljud skapade av människan, till exempel glassbilens melodi.

Entita

Entitan räknas som en av de intelligentaste fåglarna och ofta ser man den vid fågelbordet (där den brukar jaga bort andra fåglar). Entitan är bra på att gömma mat.

Domherre

Domherren syns i parker och trädgårdar där den letar föda. Hanen är klarröd på bröstet, medan honan är blekare. På 1700-talet hade vissa människor domherrar i bur, då fåglarna har lätt att härma olika ljud. Det fanns till och med särskilda sångböcker där man kunde lära domherrarna olika melodier genom att man spelade flöjt eller visslade för dem.

BOKSERIEN

Om du har någon av de övriga böckerna i bokserien till hands kan du **jämföra bilderna**: Hur förändras livet i klätterträdet under de olika årstiderna?

Texten till s. 26–27 fortsätter på nästa sida i handledningen.

KLÄTTERTRÄDET I JANUARI

s. 26–27

Kungsfågel

Kungsfågeln är Europas minsta fågel. Den blir cirka nio centimeter lång och väger lika lite som två sockerbitar. Under en kall vinterdag behöver kungsfågeln äta 30 procent av sin vikt för att överleva. (Det är som om en 5-åring skulle äta 25 hamburgare på en enda dag.)

Sidensvans

Sidensvansen har ett mycket karaktäristiskt läte. Sången (som kan höras här: https://www.fågelsång.se/sidensvans/?type=late-sang-942) brukar liknas vid plingandet av silverklockor.

Talgoxe

Talgoxen använder sig av ett 40-tal olika läten och sånger. (Den vanligaste sången kan låta som ”Lite hö! Lite hö!”.) Talgoxar har lätt för att lära. De kan picka på köksfönstret för att tigga mat. Genom att trumma på bikupor lockar de ut vintersömniga bin som sen blir fåglarnas byten. Redan i januari kan man höra den första talgoxen sjunga.

Stjärtmes

Liknar små, ulliga bollar med långa stjärtfjädrar. De flyger runt i flockar som oftast består av hela familjer med föräldrar och syskon. På nätterna sover de tillsammans på en gren för att hålla värmen och turas om att sitta i mitten där det är varmast.

Skata

Skatan är en smart fågel. Den gömmer ofta sin mat och sparar till tuffare tider. Om kråkor spionerar på skatan för att lista ut var den har sitt matförråd brukar skatan se till att snabbt byta gömställe. Att skator stjäl sånt som glittrar är dock bara en myt.

BOKSERIEN

Skatan finns med i samtliga böcker i bokserien om årstiderna. Se om du kan hitta den!

Blåmes

Blåmesen kan lätt uppfatta ultraviolett ljus. Blåmeshanens blå hjässa reflekterar dessutom UV-ljus, vilket gör att hanar med intensivt blå hjässa är extra populära bland honorna.

Ekorre

Ekorren samlar ekollen på hösten och gräver ner dessa på olika platser i naturen. Ofta glömmer de var deras matskafferier är. Forskare tror att 80 procent av norra halvklotets alla ekar och hasslar är planterade av ekorrar och fåglar.

FÖLJ MED MIG NER TILL KÖKET

s. 28–29, DIKT

I Norden och i många europeiska länder firas **julafton** den 24 december. I övriga västvärlden (som till exempel USA och Storbritannien) firar man istället på juldagen den 25 december.

TIPS

- **Ord att prata om:** matoset, stöket, glögg, sill, knäck, brända mandlar, ischoklad, pynt, julgrans-fötter
- Dikten *Följ med mig ner till köket* är skriven på rim. Vilka ord i texten rimmar?

Så här skulle hela dikten *Följ med mig ner till köket* kunna låta, med en extra vers:

Och när vi sedan vaknar
är det tyst i hela huset.
Från vardagsrummet kan vi se
det varma, gula ljuset
och granen som står grön och grann
och glittrar som den brukar,
bland julstjärnor och änglaspel,
ljusstakar och dukar.
Och rosa hyacinter
i fönstret på en rad
intill ett fat med nötter,
knäck och kola och choklad.
Vi smyger upp för trappan,
viskar: Dags att vakna, kom!
Men de vuxna bara grymtar,
drar upp täcket, somnar om.

DU OCH JAG I PARKEN

s. 30–31

På kullen i förgrunden, s. 31, syns **julros**.

BOKSERIEN

Om du har någon av de övriga böckerna i bokserien till hands kan du **jämföra bilderna**: Hur förändras parken under de olika årstiderna? Vad kan man hitta på där, när det är vår/sommar/höst/vinter? Vissa av personerna återkommer på det här uppslaget i flera av böckerna, kan du se vilka personer? Fantisera kring vilka de är och vad de har för relationer till varandra.

TIPS

- Finns det en park i närheten av där du bor eller går i skolan? Hur ser det ut där? Vad kan man göra i parken på vintern?
- Hittar du råttan och ekorren? (Ekorrar går inte i ide på vintern, men de kan kura ihop sig tillsammans för att värma varandra om det blir riktigt kallt.) Hittar du också två katter och en hund? Och en fågel i ett träd?

LYSSNA PÅ VINTERN

s. 32–33

TIPS

Blunda och lyssna. Om du är inomhus, vad kan du höra? Om du är utomhus, vad hör du där? Vilka ljud gör dig glad? Har du några favoritljud? Finns det ljud du inte alls tycker om? Vilka ljud förknippar du med vintern?

VÅTMARKEN PÅ VINTERN

s. 34–35

Rödräv

I Sverige finns två arter av räv, *fjällräv* och rödräv. Rävar har mycket bra hörsel och kan höra gnagare som rör sig under ett tjockt lager snö.

Grågås

Grågåsen kan bli 25 år gammal och lever helst i par. Om den ena partnern dör kan den andra dö av sorg.

Knölsvan

Knölsvanen kan väga upp till 15 kilo och är en av världens tyngsta flygfåglar. Vingslagen kan höras på hundra meters håll.

Skogshare

Skogsharens gråbruna päls blir vit päls på vintern. Haren kan springa i upp till 70 km i timmen.

Vildsvin

Vildsvinet har 2000 gånger skarpare luktsinne än vad människan har och räknas till de absolut smartaste däggdjuren. Vildsvin föder ungar året runt.

Korp

Korpen är asätare på vintern och får ofta äta kall och frusen mat, vilket kräver ett bra matsmältningssystem. Asätare måste använda en del av sin kroppsvärme för att tina upp maten och bearbeta den i magen.

Ruda

Rudan är en tålig fisk (släkt med guldfisken) som klarar att vara helt infrusen i is under kortare perioder.

SMAKA PÅ VINTERN !

s. 36–37

Jordärtskocka

Jordärtskockan kallades *solrot* när den odlades av ursprungsbefolkningen i nordöstra Nordamerika. Det är själva roten man äter, rå, kokt eller stekt. Jordärtskockan har gula blommor och en hög stjälk.

Äpple

I Sverige odlas 500-600 sorters äpplen. *Vinteräpplen* tillhör en kategori av äpplen som utmärks av sin hållbarhet, blir godare med tiden och äts vid jul eller senare (de kan lagras ändå fram till våren).

Texten till s. 36–37 fortsätter på nästa sida i handledningen.

SMAKA PÅ VINTERN !

s. 36–37

Vitlök

Vitlök odlades i Sverige redan under vikingatiden, men vitlöken är troligen mycket äldre än så. Bland annat har man hittat vitlök i Tutankhamons grav 1358 år före vår tideräkning. Förr trodde man att vitlök skyddade mot häxor, varulvar och vampyrer.

Vintersallat

Vintersallat (kallas även fältdill) klarar temperaturer ner till minus 15 grader.

Enbär

Enbär är egentligen en kotte. Det tar två till tre år för ett enbär att mogna. Enebuskar kan bli 600 år gamla.

Potatis

Potatisen (som är en stjälkknöl och inte en rotfrukt) kom till Europa under 1500-talet.

Persilja

Persiljan härstammar från medelhavsområdet, där den odlades under forntiden. Under antiken trodde man att persilja hade övernaturliga egenskaper och under medeltiden var persiljan en medicinalväxt. På 1600-talet började persilja att användas som krydda inom matlagningen.

Grönkål

Grönkål är en av de äldsta grönsakerna och odlades redan i antikens Grekland. Grönkål blir godare efter frost och innehåller mer C-vitamin än apelsiner.

Sylt

Jordgubbssylt är världens vanligaste sylt.

Saft

Saft kan göras på frukt, bär, ätbara blommor och blad och till och med på kottar! (Kottar omfattas inte av allemansrätten, så man måste fråga markägaren om lov innan man plockar.)

Must

Must görs av både frukt, bär och rotsaker. Till en liter äppelmust går det åt 1,5 kilo äpplen.

Inlagda frukter, bär och grönsaker

Nästan vad som helst av det vi skördar kan sparas över vintern i form av inläggningar.

TIPS

Kan du, i din egen omgivning, hitta någon av de ätbara växter som visas på bokens uppslag? Ha med dig en vuxen när du letar och plockar. Var alldeles säker på att du vet att det du hittat är ätligt och skölj innan du provsmakar. Observera att flera av växterna behöver tillagas innan de smakar gott.

NYÅRSDIKT

s. 38–39, DIKT

Hur firar man nyår på olika platser i världen, egentligen? I Danmark finns en nyårstradition där man ställer sig på en stol eller i soffan vid tolvslaget och sedan hoppar man in i det nya året. I Brasilien brukar man klä sig i någonting vitt på nyår, då den vita färgen symboliserar fred. I Colombia och en del andra sydamerikanska länder går man ett varv runt kvarteret med en tom resväska, då man hoppas att det kommande året ska vara fyllt av resor. I Spanien är det populärt att äta 12 druvor vid midnatt, en druva för varje klockslag, för att få lycka under året. På många platser runtom i Australien och på Nya Zeeland går man ut på gatan och bankar i stekpannor och kastruller på tolvslaget.

I många länder firas nyår på andra dagar än den sista december. *Al-Hijra* är det islamska nyåret som inträffar den första dagen i månaden *Muharram* i den islamska kalendern. Muslimer som firar Al-Hijra brukar oftast gå till en moské och sedan fortsätta fira tillsammans med familj och vänner.
(De olika nyårstraditionerna kommer från: https://www.swedishnomad.com/sv/nyarstraditioner/)

TIPS

- **Ord att prata om:** passerat, järnnätter, rimfros
- Hur brukar du själv fira nyår?

VAD MAN HITTAR PÅ STRANDEN

s. 40–41

Gråsäl

Gråsälen är Sveriges största säl och lever i Östersjön. Ungarna (kutarna) föds mellan februari och mars, gärna på isen. I Sverige finns även vikaresäl i Bottenviken och knubbsäl på västkusten. (Även en population knubbsäl, kallad Kalmarssundspopulationen, finns i Östersjön.) Sälar klarar av att vara under vatten i upp till 25 minuter.

Strandkalle

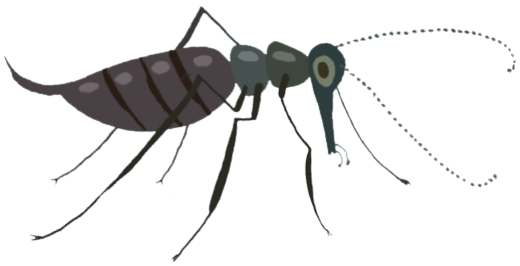
Strandkalle kallas också *landkalle* (eller bara *kalle*) och är en bård av is som hänger från strandkanten, ofta högre än den övriga isen. Det brukar krasa härligt när man trampar på den.

TIPS

- I slutet av vintern börjar man ana att våren faktiskt är på väg.
- Vad längtar du mest efter när du tänker på våren?

s. 42–43

Vinterharkrank och två **snösländor** (se s. 22).
Ett **almlöv** med rimfrost.

TIPS

I slutet av vintern kan man plocka kvistar och ställa i vatten. Körsbär, slånbär, sälg, magnolia, hägg, syren och forsythia (på bilden) är exempel på växter som snabb brukar slå ut. När man klipper grenar, välj en dag då det är mildare än fem minusgrader. Skär ett snitt i den ände av kvisten som ska stå i vatten eller skrapa av lite av barken. Ta bort de blad som annars skulle hamna under vattenytan. Ställ kvistarna i ljummet eller varmt vatten och byt var tredje dag ungefär. Man kan spraya lite vatten på kvistarna med en blomspruta om de verkar torra.

TAPET

s. 46–47

Snödroppe

Det finns 20 arter av snödroppe, alla tål minusgrader. Blomningstiden är ofta från januari till april. Myror gillar snödroppsfrön och sprider växten när de bär iväg med fröerna. Vissa snödroppssorter är populära hos samlare och kan kosta massor! (Rekordet 2026 var 20 000 kr för en sällsynt art, såld på en nätbutik.) I några av Storbritanniens botaniska trädgårdar har det dykt upp snödroppstjuvar som grävt upp och stulit lökar och plantor.

Vintergäck

Vintergäck har gula blommor, och hör till ranunkelväxterna. I mellersta Sverige kan vintergäck blomma redan i februari. Vintergäcken besöks gärna av tambin så snart dagarna är varmare och ljusare.

OMSLAG

På omslagets baksida syns en **småvessla** (även kallad **vintervessla**) i en **snödriva**, och ovanför, en blek **vintersol**.

LITE ANNAT

När är det egentligen sommar?

December, januari och februari brukar räknas till vintermånaderna. Enligt meterologerna är det vinter om dygnsmedeltemperaturen är noll grader eller lägre i fem dygn på raken. Man brukar då säga att vintern anlände det första av dessa dygn.

Sånger om sommaren

Det finns några sånger om vintern. Lyssna till exempel på: *Nej, se det snöar* (text och musik av Felix Körling), *Dagbok från december* (text av Lisen Adbåge och Emma AdBåge, musik av Britta Persson), *Nu tändas tusen juleljus* (text och musik av Emmy Köhler). Jag har skrivit texten till visan *Vintertid* ur boken *Min syster är ett spöke* (tonsatt och framförd av Anja Bigrell): https://open.spotify.com/track/303fcxauPosTldlgSm0k75?si=a0125cf87b0841fe.